

ПОЛІТИЧНИЙ ТА НАЦІОНАЛЬНИЙ МІФИ У РОМАНІ П.ЗАГРЕБЕЛЬНОГО "ТИСЯЧОЛІТНІЙ МИКОЛАЙ"

Н.С. Лопатіна,

Науковий центр бойового застосування РВіА Сумського державного університету, м. Суми

У статті досліджується функціонування національного та політичного міфів. Розглядається питання розвінчування автором політичного міфу та створення національного міфу, визначення національної ідеї; характеризується художнє осмислення явищ національної історії, виявлені історичні та соціальні чинники, які мали вплив на формування національної самосвідомості.

***Ключові слова:** політичний міф, національний міф, національна ідея, архетип.*

Міф – це своєрідний місток від первинного стану людини до цивілізації. Він керує людиною та створює для неї особливу реальність. Можна сказати, що мислення людини й досі залишається міфологічним: вона створює міфи та живе в них. XX століття позначилося підвищеним інтересом до вивчення міфу. Міф став об'єктом дослідження літературознавців, соціологів, політологів. Про міф писали Е. Кассіер, Т. Манн, Р. Нібур, Р. Барт, М. Еліаде, Є. Мелетинський та ін. Міф був також об'єктом дослідження І. Лосева, Ю. Левенця, О. Забужко, О. Потебні, Д. Донцова, А. Нямцу та ін.

Зауважимо, що кожен дійсно талановитий письменник не лише використовує міф як інструмент пізнання сутності речей, звернення до „підсвідомого“, а й є своєрідним творцем „власного міфу“. Однією з таких неординарних творчих особистостей є Павло Загребельний, письменник-ерудит, автор понад 20 романів. Кожен його новий твір не схожий на попередній, вражає читача новизною, оригінальністю та актуальністю.

Перебудова, кінець Радянського Союзу та, нарешті, отримання Україною незалежності відкрили нові можливості для літературної творчості. Послаблення цензури, відмова від написання тем "на замовлення" сприяли появі нових політично незаангажованих творів.

Саме у контексті художньої творчості письменника цього періоду (1980-2000 рр.) яскраво проявляється функціонування міфу, зокрема національного. Особливо актуальним це питання є сьогодні, коли після подій останніх років утворився ідеологічний вакуум, виникла проблема світоглядно-ціннісного розколу України.

Серед творів, які торкаються цієї проблеми, можна виділити: "Я, Богдан", "Брухт", "Стовпотворіння", але найбільш повно це відображено в романі "Тисячолітній Миколай".

Мета статті полягає у розкритті особливостей функціонування політичного та національного міфів у романі "Тисячолітній Миколай", що передбачає вирішення таких **завдань**: охарактеризувати художнє осмислення явищ національної історії, виявити ті соціальні та історичні чинники, які, на думку автора, мали вплив на формування національної свідомості, виокремити основні складові національного міфу.

В одному зі своїх інтерв'ю письменник зауважив, що донести свої думки широкому загалу можуть лише політики та письменники. І якщо перші прагнуть маніпулювати свідомістю громадян заради власних цілей, то останні звертаються до пробудження національної свідомості. Як влучно зауважив В'ячеслав Ведмідь: "Не знаю, яким буде український національний міф, але вважаю, що витворить його література" [1, с. 15].

Так, у романі "Тисячолітній Миколай", який деякою мірою можна назвати автобіографічним, П. Загребельний проводить власне "розслідування" причини занепаду та піднесення українського народу, конструює національний міф, що поєднав історію та архетипи національної культури. За допомогою особливої структури сюжету автору вдалося відтворити тисячолітню історію нашої держави, основні важливі історичні події, які, на думку письменника, стали міфотворчим чинником у формуванні менталітету та національної ідеї українського народу.

Національний міф, обернений у минуле, заповнює прогалини непізаного історичною наукою і водночас актуалізує минуле у модусі сучасного і проектує майбутнє. Національний міф – це особливий міф, маючи символічну природу щодо сприйняття дійсності, за умов втрати відчуття історизму здатен заступити його відсутність, сприяючи у такий спосіб відродженню історичної пам'яті. Пробудження історичної пам'яті, на думку П. Загребельного, є основою самоповаги нації та поваги з боку інших народів.

Простежуючи художнє втілення письменником національного міфу в романі "Тисячолітній Миколай", можна виокремити декілька складових.

Так, П. Загребельний визначає три історичні типи українського національного характеру: смерд, козак та гайдамака. Ці типи він виносить на рівень архетипів, які вплетені вже в структуру національного міфу. Ці архетипи формувалися впродовж всієї історії нації. Як зазначав сам П. Загребельний, у кожному українці живе козак і гайдамака – символи непокори та незламності духу.

Микола Сміян є образом-символом справжнього українця: автор наділяє його типовими рисами, що відповідають трьом архетипам: зовні, фізично він має козацьку "великорукість та великоногість", він високий на зріст та вродливий, вдачу має бунтарську, "гайдамачу", і є "смердом"-селянином, який жити не може без землі.

Ще однією складовою національного міфу є архетип Великої Матері, втілений в образі землі. Для головного героя (як і для самого П. Загребельного) Україна – це, перш за все, українське село з його збереженими традиціями та звичаями, яке протиставляється морально порожньому місту. Це – родючі чорноземи, українська земля, яку за багато віків намагалися порубати і спалити, знищити і вивезти, але вона, як і народ, що на ній живе, продовжує жити, й до сьогодні терпляче переносить знущання. Для справжнього українця земля – це він сам, це його душа, він живе з неї та без неї помирає. "Деградує земля – деградує людина" [2, с. 395]. Недарма, зауважує Микола своєму братові, який "скинув з себе цю зашкарублу оболонку" селянства, всі покоління Сміянів були хліборобами. Земля дає змогу людині незалежно мислити. Тільки селянин, "смерд", йде на смерть та на муки, щоб захистити землю. Земля, визначає П. Загребельний, – це "його світ, його погляд з вічності, його ідеологія". І людина існує доти, доки вона не відірвалася від землі. Після запровадження нової віри тільки простий люд зміг зберегти свою душу, не дав її зламати. Фізично вони вимушені були коритися, були безправні, проте "міцно сиділи на землі, трималися за неї".

Ось чому не витримує професор Черкас – і вмирає через душевні муки, через біль за землі, за безглузде їх використання та знищення: "Своєю цілиною Хрущов переорав мені душу" [2, с. 386].

До речі, ще як складова національного міфу, у романі функціонує архетип Мудрого Старого. Він живе також тисячу років, змінюючи лише тіло. Цей архетип знаходить свій вияв у створених автором образах діда Плюти, майора Михна, професора Черкаса. Всі вони уособлюють тисячолітній досвід людства, його мудрість. Саме завдяки їм головний

герой проходить ініціацію, тобто стає емоційно старшим, мудрішим, сильнішим, вчиться слухати й розуміти інших; відчуває свою причетність до чогось більшого, і при тому лишається собою, стаючи Особистістю, та вибирає правильний шлях.

Формуюючи національну ідею, П. Загребельний не міг не відзначити тих чинників, які мали велике значення для формування української нації. Це і хрещення Русі, і Переяславська угода, і доба соціалізму. Письменник розвінчує ці політичні міфи та розкриває їх величезний негативний вплив на свідомість не тільки окремого громадянина, а й цілої нації.

Відомий французький учений, етнограф і соціолог Клод Леві-Строс зазначає, що "ніщо так не подібне на міфічну думку, як політична ідеологія. Можливо, остання просто замінила першу в сучасних суспільствах" [3, с. 198]. Політичний міф – це особливий спосіб пояснення політичної реальності, політичних подій, що являє собою поєднання реальності та вигадки. Він створює зрозумілий образ майбутнього, позбавляючи людей страхів щодо реальності, і виступає своєрідним соціальним наркозом.

Загребельний розкриває справжню сутність упровадження християнства на Русі. Протягом тривалого часу існував стійкий міф про те, що хрещення було закономірним явищем і проходило швидко та безболісно, але насправді виявилось тривалим і важким процесом для всіх його учасників. Не з великим бажанням йшли люди хреститися. Поганська країна виявилася не готовою до переходу у православ'я, а через брак часу князь прищеплював нову віру швидко, жорстоко, вогнем і мечем. Як підкреслює Загребельний, нова релігія була релігією князівською, релігією влади, вона була лише політичним знаряддям. І хоча з політичної точки зору це був правильний та закономірний крок, насправді нова віра посіяла в душі людей лицемірство і двоєдушність.

Як один із міфотворчих чинників П. Загребельний визначає Переяславську угоду, яка мала на меті стати гарантом незалежності та суверенітету України, а насправді позбавила Україну будь-яких привілеїв і незалежності у політичному та суспільному житті, завдала багато шкоди і наклала відбиток на менталітет українців. Жодної з безрезневих статей Москва не дотримувалася, а нові статті були укладені всупереч волі гетьмана. На думку П. Загребельного, саме при Богдані Хмельницькому сформувалася українська нація, не фізично, – народ існував і до того, – а ідейно: народився український народ (детальніше цю ідею він проводив у романі "Я, Богдан").

Доба СРСР, якій автор відвів найбільшу частину роману, також залишила свій відбиток на свідомості українців. П. Загребельний розкриває в романі жахливі історичні факти: голодомор 33-го, 47-го року, колективізацію, індустріалізацію, знищення українського селянина, боротьбу з інтелігенцією, що багато років прикривалося ідеологічною ширмою. На сьогодні вже ні для кого не секрет, що не все було добре у "країні розвинутого соціалізму". Радянський Союз був країною "вивісок та каталогів": де-юре – "мавзолеї, палаци, зібрання та паради", де-факто – убогість, переслідування та безправність.

Ще Ролан Барт розкритикував сталінський міф, зауваживши, що "в ньому (як і в усіх "лівих" міфах) присутня натягнутість, буквральність, відчувається присмак лозунгу, такий міф безплідний" [4].

Головний герой не одразу осмислив справжню сутність системи, і лише думками повертаючись у минуле, завдяки людям, з якими його зводила доля, для нього відкривається страшна дійсність. На прикладі своєї родини, друзів, себе він розуміє, що всі є лише "хлястиками" на шинелі у вождя.

Колективізація покалічила мільйони людських долі. Батько Миколи Сміяна був одним з перших, хто організовував колгоспи, свято вірив у комунізм, але сам мало не став "ворогом народу", і лише смерть врятувала його. Саме в той час, коли мільйони вмирили з голоду, над країною лунали слова вождя: "Жити стало краще – жити стало веселіше". Для усього світу формувався стійкий міф про заможне та безтурботне життя в радянській державі, а якщо хтось заперечував "істину" – був "спалений на вогнищі, як еретик".

Варто відмітити, що в основі будь-якого політичного міфу лежить "теорія змов", яка сприяє нагнітання суспільного страху та масового психозу, що виявилось родючим ґрунтом для міфологізації суспільної свідомості. Загребельний підкреслює, що все зводилося до пошуку класових ворогів, ворогів народу. Капітан Сміян на собі відчуває механізм дії тоталітарної машини. З фашистами війна скінчилася, і почали воювати зі своїми, вишукувати серед колишніх в'язнів зрадників, ворогів народу. Загребельний (який, до речі, безпосередньо стикався з цим) викриває страшну сутність такої фільтрації. І навіть ті воїни, які пройшли всю війну, також виявилися "за бортом". Так, головний герой, перебуваючи на фронті, ще вірив в ідею партії, вірив в її непохитність, але потім розуміє, що "партія тримала його доти, доки потрібна була його кров, коли ж стали від нього вимагати підлості, він збунтувався, а партія спокійно і байдуже відкинула його" [2, с. 442].

Наступне: так звана репатріація. Після війни тисячі людей було визволено з німецьких таборів лише для того, щоб засадити у свої, "рідні". "Хто був у фашистському полоні, сяде до табору за полон, стаття 58-І-б; дівчата, які хотіли одружитися з іноземцями, сядуть згідно з Наказом "за іноземців"; підозрювані сядуть за підозри; ті, кого витягли з польських таборів – за спробу ховатися у польських таборах; ще інші сядуть просто за те, що пізно повернулися і примусили товариша Сталіна ждати" [2, с. 360]. Ці слова майора Михна якнайкраще окреслюють тогочасну політику партії до свого народу.

Заперечення історії – основний фактор формування нового стійкого міфу. Для формування стійкої міфосвідомості необхідно заперечити минуле, мати чітко визначене майбутнє – і тоді народ опиняється у теперішньому, позбавлений страхів щодо реальності, адже для них застосований своєрідний наркоз.

Загребельний підкреслює, що революція мала успіх, лише "перекресливши всі минулі епохи, знищивши пам'ять про них..." Будь-яка література проходила ідеологічну "фільтрацію". Так, коли брат головного героя, політичний діяч, намагається дізнатися історію України, знаходить лише спотворені, ідеологічно перероблені джерела. Переписування історії, на думку П. Загребельного, призвело до спотворення душ декількох поколінь, виробило в них хибні стереотипи, які й до сьогодні важко піддаються руйнуванню. "Писалася історія наша шаблею, а виправлялася кривим пером для кривих душ" [2, с. 125].

"Що нас не вбиває, те робить нас сильнішим", – зауважував Фрідріх Ніцше. Міфологія комунізму виявилася "хибною релігією", але цей період залишається також частиною національної історії і, можна з упевненістю говорити, є лише загартовуючим чинником у становленні української нації.

Отже, охарактеризувавши художнє осмислення явищ національної історії, виявивши ті соціальні та історичні чинники, які вплинули на формування національної свідомості (впровадження християнства, Переяславська угода, радянські репресії), можна виокремити такі основні складові національного міфу: герой, наділений типовими рисами українського народу (смерд, козак, гайдамака), земля, що нерозривно

пов'язана з долею людини, становить для неї найвищу цінність, зв'язок зі своїми предками, пам'ять про своє походження та шанування історії.

Аналіз роману "Тисячолітній Миколай" засвідчує, що створений письменником український національний міф, в якому знайшли відтворення майже всі типові риси й особливості українського національного характеру, є визначальним у пошуку української ідентичності та формуванні української національної ідеї. У боротьбі нації за існування та гідне місце серед інших народів П. Загребельний вважає національний міф потужною зброєю, особливо коли він стає самосвідомістю не тільки окремої людини, а й цілої нації і перетворюється на національну ідею.

Особливо актуальним це питання є сьогодні, коли зі здобуттям незалежності український народ знов стоїть на роздоріжжі і не знає, який шлях обрати. Наведемо для переконливості останній абзац роману, заради якого, за словами самого Павла Загребельного, власне, і було написано цей твір: "Тепер мій брат лежить непохований, і люди тупо вибурмочують над ним нестямні слова, а ми знов, як і тисячу років тому, пливемо кудись по темному морю за чужими богами для свого зневіреного народу і не відаємо, яких же богів привеземо цього разу, яких пресвітерів, які ікони, які молитви" [2, с. 460].

ПОЛИТИЧЕСКИЙ И НАЦИОНАЛЬНЫЙ МИФЫ В РОМАНЕ П.ЗАГРЕБЕЛЬНОГО "ТИСЯЧОЛІТНІЙ МИКОЛАЙ"

Н.С. Лопатина

В статье исследуется функционирование национального и политического мифов. Рассматривается вопрос развенчivanja автором политического мифа и создания национального мифа, определения национальной идеи; характеризуется художественное осмысление явлений национальной истории, выявлены те исторические и социальные причины, которые повлияли на формирование национального самосознания.

Ключевые слова: *политический миф, национальный миф, национальная идея, архетип.*

POLITICAL AND NATIONAL MYTHS IN THE NOVEL BY P.ZAGREBELNY "TYSATCHOLYTNII MYKOLAY"

N.S. Lopatina

The questions of functioning of national and political myths were investigated. The creation of national myth and definition of the national idea was considered. Artistic understanding of the events of national history that had influenced on forming of national self-consciousness was characterized.

Keywords: *political myth, national myth, national idea, archetype.*

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Медвідь В. "Постмодернізм – це страх перед життям" / В. Медвідь. - Українське Слово. - 1999. - Ч. 25.
2. Загребельний П. Тисячолітній Миколай / П. Загребельний. - Харків: Фоліо, 2004.
3. Леві-Строс К. Структурна антропологія / К.Леві-Строс. -К.: Основи.
4. Барт Р. Избранные работы: Семиотика. Поэтика / Р. Барт.- М.: Издательская группа "Прогресс", "Универс", 1994.

Надійшла до редакції 2 жовтня 2009 р.